

19. YÜZYILDA EĞİTİM HAKKI İLE DEĞİŞEN KADIN: MODAYI DEĞİŞTİREN BİSİKLET ÇILGINLIĞI VE PANTOLON GİYSİSİ

WOMAN CHANGING WITH EDUCATION RIGHT IN 19th CENTURY: BIKING RAGE CHANGING THE FASHION AND TROUSERS

Arzu ARSLAN*, Banu Hatice GÜRCÜM**

Öz

19. yüzyıl kadınlar nezdinde geri dönülemez mücadelelerin verildiği bir yüzyıldır. Sanayi Devrimi ve modernizmin de etkisiyle yüzyıllardır tek düze ilerleyen kadın yaşamı, bu dönemde çok ciddi değişimlerin içine girmiştir. Kadın, öncelikli olarak çalışma hayatına dâhil olmuş, devamında eğitim hakkıyla birlikte yükseköğrenime katılma mücadelesi vererek bu hakkı elde etmiştir. Kadınların yükseköğrenime dâhil olması yavaş ancak etkili şekilde çeşitli spor dallarında faaliyet göstermelerinin kapılarını aralamıştır. Sportif faaliyetlere katılım ise beraberinde kadın giysilerinin de değişimini başlatmıştır. Bu aktiviteler sırasında kadınlar, hareketlerini sınırlandıran giysileri kullanmak yerine erkekle özdeşleşen bir giysi olan pantolonu kendi bedenleriyle buluşturmuşlardır. Bu çalışma, kadınların sportif faaliyetlere katılımlarıyla başlarda kısmen kabul gören pantolonu, bisiklet sporuyla birlikte giysi reformuna dönüştürme süreçlerini ortaya koymayı amaçlayan bir derleme araştırmasıdır. Çalışmada literatür taramasından elde edilen bilgiler doğrultusunda öncelikle 19. yüzyılda kadın giyim-kuşam özellikleri açıklanarak eğitim hakkıyla değişime giren kadın tanıtılmıştır. Devamında, sportif faaliyetlerin spor modası üzerindeki etkileri ortaya konularak bisiklet sporuyla gelen pantolon özgürlüğü ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyılda Kadın, Spor Modası, Bisiklet Spor, Pantolon

Abstract

19th century is a century in which irrevocable fights were put up in women's history. Women's life that had got along monotonously for centuries went into serious changes in this period with the effect of Industrial Revolution and modernism as well. Women joined business life at first sight and then put up fight for university education in line with the right of education and gained this right. Women participation in university education paved the way slowly but effectively for women to be active in various sports branches. On the other hand, participation in sportive activities started the change of women's garments as well. During those activities women began to wear trousers, a type of garment identified for men rather than using garments that restrict their physical activities. This paper is a work of compilation which aims at revealing the processes of transformation of trousers which had partially gained acceptance at the beginning when women started to participate in sportive activities into garment reform in line with biking. The paper firstly explains the features of women's habiliment in 19th century and introduces the woman going into change in line with the right of education on the basis of the information obtained from literature review. Subsequently, the effects of sportive activities on sports fashion were revealed and freedom of trousers coming with biking was revealed.

Keywords: Woman in 19th Century, Sports Fashion, Biking, Trousers

---

Derleme Makale // 06.09.2022-Kabul Tarihi: 02.03.2023.

*Dr. Öğretim Üyesi, Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Teknik Bilimler MYO, Tasarım Bölümü Moda Tasarımı Programı, arzu2867@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9231-934X>.

**Prof.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, banugurcum@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9687-9598>.

1. Giriş

Modernlik 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan, toplumların yaşamlarında bir arada hareket edebilme biçimlerini ifade etmekte olup, etkileri zamanla tüm dünyada hissedilmiştir (Giddens'tan akt. Cihan 2018:270). Tauraine (2010:14-48), modernlik düşüncesinin ana fikrini teknolojik yenilikler ve bilimle birlikte devlet yönetimleri tarafından daha etkin kılınan üretimlerin, tarafların karşılıklı çıkarlarının korunduğu, toplumu oluşturan bireylerin yasalarla korunması ve bir çatı altında birleştirilmesi ile aynı zamanda yaşamları sınırlandıran tüm engellerden ve zorluktan kurtulma isteğinin harekete geçirdiği bireysel yaşamla arasındaki eşitlik ilişkisine bağlamaktadır (akt. Cihan, 2018:270).

Modern kelimesi Latince "modernus"tan, modernus ise yine Latince'deki "modo" kelimesinden türetilmiş olup "hemen şimdi" anlamına gelmektedir (Kızılçelik ve Erjem'den akt. Önder Erol 2016: 51). Terim, ilk başlarda "Hıristiyanlığı benimseyen toplumların eski Pagan kültüründen tamamen koptuğuna ve yeni bir kültürün doğduğuna" dikkati çekmek için kullanılmıştır (Beriş'den akt. Çiçek Aydın ve Yağcı 2015:271). Rockmore (1989:233) ve Küyel (1977:37) modern teriminin 10. yüzyıldan itibaren felsefe ve din tartışmalarında da kullanılmaya başladığını belirtmektedirler. Ancak yazarlara göre terimin karşılık bulduğu anlamlar her defasında değişmiş "moda olan gelip geçici olandır" diyenler bile olmuştur (akt. Sallan ve Bolbeyi, 1994:315). Yıldırım (2009:382) da kavramın ilk anlamının bugünkü anlamından oldukça uzak olduğunu ve günümüzdeki anlamını kazanmasının uzun zaman aldığını belirtmiştir.

19. yüzyılda kadınlar ev ve aile kavramlarına sıkıştırılmış bir pozisyondadır. Geçmişten gelen gelenekçi toplumsal yapı, kadınların kendilerine dayatılan yaşam biçimini istemli ya da istemsiz şekilde kabul etmelerini zorunlu kılmıştır. Ancak 19. yüzyılda toplumların gelenekçi yapısını derinden etkileyen modernizm, pek çok toplumsal yapının temel taşlarını yerinden oynatmıştır. Bu yüzyıl kadınların pek çok konu başlığında mücadele verdikleri, kimliklerini bulmaya çalıştıkları, var olduklarını kabul ettirmeye ve bütününde kendilerine biçilmiş yaşamı değiştirmeye çalıştıkları bir dönem olmuştur.

Toplumsal yaşam içinde konumlarını ve haklarını elde etmeye çalışan kadınlar bu yüzyılda giysilerinde de çeşitli yenilikler ve değişiklikler yapmaya çalışmışlardır. En temel işlevi

bedeni dış etkilere korumak olan giysiler Goffman'a (1959) göre insanların kendilerini karşı tarafa iletme aracı olarak da kullanılabilir. Yazara göre bireyin kendisini ifade etmede kullandığı diğer iletme araçları, sesler, vücudun duruşu, yüz ifadesi gibi, kararsızlıklarını dengeleme sürecinde giysiler belirgin bir rol oynamaktadır (akt. Davis, 1997:36). Goffman'ın ifadesini destekler nitelikte Köse (2007:457) de giysilere dünyanın farklı kültürlerinde farklı anlamlar yüklediğini belirtmekte ve "farklı sosyal statülere ve dünya görüşlerine mensup kişiler açısından özel anlamsal kodlar ve mesajlar" içerebileceğine dikkat çekmektedir. Kültürel birikimlerin giysi dilinin oluşmasında ve gelişimindeki etkisini ise İşbilen (2007:362) toplumların ortak düşünce yapısına bağlamaktadır. Ancak toplumların yüzyıllar boyunca kendi birikimleriyle oluşturduğu kültür toplumdan topluma farklılık gösterdiğinden, özellikle siyasal farklılıkları karşı tarafa iletmede önemli bir işlev üstlenmekte, bir "kimikleşme ideolojisi" olarak ele alınmaktadır (Köse, 2007:457). Bu aşamada giysi "kimlik için ve özellikle de Batı'daki açık toplumlar söz konusu olduğunda kimliklerin içinde ve arasında yankılanan kültür temelli kararsızlıkların kaydı için rahatlıkla görsel bir metafor olabilmektedir" (Davis, 1997:37). Bu durum ise toplumdaki sınıf, statü, denetim, tüketim kültürü ve aynı toplumu oluşturan sınıflar arasında güç, anlam ve iktidar mücadelesiyle ilgili düşünceleri de ortaya koymaktadır (Köse, 2007:459).

19. yüzyılda etkileri her yerde ve her şeyde hissedilen modernizm, kadınların ev, aile, sosyal alan, kamusal alan gibi pek çok yerde kendileri gibi davranmaları fırsatını sunmuştur. Kadınlar, hareketlerini ve bedenlerini kontrol eden giysiler gibi özgürlüklerini kısıtlayan toplumsal baskılardan da kurtulmanın arayışına girmişlerdir. Kadınlar toplum içindeki konumlarını, nesne konumundan "özne ve birey" konumuna geçişlerinde en güçlü fırsat olan eğitim hakkını elde ederek yaşam alanlarını genişletmişlerdir. Bu çalışma, kadınların sportif faaliyetlere katılımlarıyla başlarda kısmen kabul gören pantolonu, bisiklet sporuyla birlikte giysi reformuna dönüştürme süreçlerini ortaya koymayı amaçlayan bir derleme araştırmasıdır. Çalışmada literatür taramasından elde edilen bilgiler doğrultusunda öncelikle 19. yüzyılda kadın giyim-kuşam özellikleri açıklanarak eğitim hakkıyla değişime giren kadın tanıtılmıştır. Devamında, sportif faaliyetlerin spor modası üzerindeki etkileri ortaya konularak bisiklet sporuyla gelen pantolon özgürlüğü açıklanmıştır.

2. 19. Yüzyılda Kadın ve Giyim Özellikleri

Kullanıldıkları dönemlere göre giysiler bazı anlamlar taşımaktadırlar. Yeni veya eski modanın taşıdığı ve karşı tarafa aktardığı “imajlar, düşünceler, duygular ve duyarlılıklar” söz konusu olup, giysiler bu duyguları iletmeye yarayan simgesel araçlardır (İşbilen, 2007:356). Modernleşme ve kentleşme öncesi çağda giysiler kültürel bir unsur şeklinde toplumların katmanlarını belirlemede önemli bir gösterge olarak kullanılmıştır. Bu göstergenin böylesi bir güç kazanmasının temelinde ise “kentsel tarihin önemli toplumsal ve ekonomik dönüşümleri yatmaktadır” (Baumann’dan akt. Köse 2007:463). Bu durum ise “her bireyin ve dolayısıyla da her toplumsal sınıfın farklı bedensel sağlık, güzellik, estetik yaklaşımları” oluşturmasıyla sonuçlanmıştır (Himam Er, 2009:19).

Tez (2008:304), 18. yüzyılda giyimde sadeliğin, hafifliğin ve kullanışlılığın arandığını ancak geçici modalarla giysilerin sık sık değişime uğradığını belirtmektedir. Bu değişimlere rağmen kamusal alanın şekillenmeye başladığı 18. yüzyılın sonuna kadar giyim-kuşam modası toplumda kimliğin ayırt edici faktörlerinden biri olmuştur (Köse, 2007:458). Şahin (2016:110) bu değişimin *18. yüzyıldan itibaren başladığını* ifade etmektedir. Şahin’in aksine Özdemir (2003:2) bu süreci *20. yüzyıla has bir olgu* olarak nitelendirmekte ve “gelişen teknolojinin de etkisiyle gazete, televizyon ve sinema gibi kitle iletişim araçlarının etkinliğiyle” arttığını belirtmektedir. Yazara göre “kitle iletişim araçlarının teşviki ve yönlendirmesiyle yavaş ancak geri dönülemez bir biçimde gerçekleşmiştir”. Smith (1994) de Özdemir’in aksine *giysilerin 20. yüzyılda bir statü ve bireysellik göstergesi taşımadığını* savunmaktadır. Smith’e göre bu değişimin nedeni “20. yüzyıl boyunca giysi üretimlerinin kolaylaşması ve giysilerin daha basit hale” gelmiş olmasıdır (akt. Crane, 2000:99). Toplumdaki katmanların sınıfsal ayrımındaki en güçlü görsellik olan giysiler bu yüzyıl itibarıyla “toplumsal statüyü “belirsizleştirme”ye elverişli” bir sürecin içine girmiştir (Crane, 2000:92).

Avrupa’da Klasik Çağ ile Rönesans Dönemi arasında kalan Orta Çağ boyunca Kilise’nin de etkisi ve baskısıyla değer verilmeyen, aşağılanan bir kadın bedeni vardır. 1837 yılında Kraliçe Victoria tahta çıktığında “erkeklerle kadınların kıyafetinde açık ve iyice yerleşmiş cinsiyet ayrımları” geçerlidir (Davis, 1997:50). Bunun nedenini Daldal (2020:10), Kraliçe Victoria

dönemindeki ahlakçılık ve tutuculuk kavramlarına bağlamakta, bu katı tutumun İngiliz muhafazakârlığının gelişmesinde ve şekillenmesinde önemli rol oynadığını, “Victoria Ahlakı” olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Bu sınırlılıklar içinde Fogg (2014:147), Victorian Dönemi kadınlarının gün içinde birkaç kez kıyafet değiştirdiğini belirtmekte ve giysilerin özelliklerini şöyle açıklamaktadır:

Victorian dış giyim çoğunlukla şal (paisley) desenli, basene kadar inen bir şaldan ya da üçgen bir siluet kazandıran ve bel hattını tamamen gizleyen eteğin üstüne giyilen dökümlü harmaniden oluşuyordu. Günlük ev kıyafetleri arasında rahat sabah elbisesi peignoir ve ipek entari pelisse vardı. Akşamüstlerinde, yürüyüşler için redingort ve eğlencelerde fazla süslü eteği yuvarlak kesimli elbise giyiliyordu. Gece kıyafetleri ise ağırbaşlı günlük giyime kontrast olarak daha büyük bir değişiklik getiriyordu. Gece elbiseleri aşırı dekolteydi ve kadife, ipek, ipek tafta ve muare ipek gibi lüks kumaşlardan yapılıyordu. Yaka hatları çoğunlukla ya omuzu açık bırakıyordu ya da hafifçe kalp biçimi kesimliydi (en coeur olarak da bilinir) ve sıklıkla, kolları ve göğsü çevreleyecek şekilde, genelde dantelden yapılan büzgülü pelerin tarzı fırfırlı yaka takılıyordu.

Erkek bakış açısı kadın bedeninin estetik görüntüsünü biçimlendirildiğinden, kadın kendisinden istenilen biçimde bedenini kontrol etmek zorundadır (Daldal, 2020:13). Knibiehler (2005:308–309) da kadınların erkek gibi görünmemek için korseyle daha ince görünen, kalça ve göğüs hattını ön plana çıkartan, parmak uçlarıyla sanki dans eden ve böylece kadının formunu ve duruşunu ortaya koyan figürler olarak tarif etmektedir. Yazara göre bu figürler dekolte gece giysilerinde “göğüs kafeslerini” öne çıkararak ve dik bir duruş sergileyerek “sağlıklı bir kadın görüntüsü” vermektedir. Bu figürleri aynı zamanda beyaz bir tenle evlerinden dışarı çıkmayan “gür ve bukleli parlak saçlar, sıkı saç bağları ve ağır topuzlar” tamamlamaktadır (akt. Taşdelen ve Koca, 2015:210).

1820’li yıllarda kadın giysilerinde değişiklikler görülmektedir. Bu dönemde beli ince gösteren korseler ve çan etekler yeniden moda olmuş, belde kalın kemer kullanılarak belin inceliği vurgulanmıştır (http 4). 1820 ve 1830 yılları arasında giyilen gece kıyafetlerinin en ayırt edici özelliği ise son derece geniş karpuz kollar ve dikkat çekici aplikelerdir. 1820’lerin başında elbiseler son derece sade, soluk renkli elbiselerin küçük karpuz kolları, etek uçlarında da süslemeleri vardır. On yılın sonunda etek boyları biraz kısalmış, karpuz kollar genişlemiştir. Geniş kollar ve kabarık etek de korseli ince beli vurgular hale gelmiştir (Kolektif, 2013:180–192). 1825 yılında ilk kez “Koyun budu” olarak adlandırılan kol biçimi ortaya çıkmıştır. Bu kol

biçiminde üst kısmı büzgülü, bileğe doğru daralan kesimler kullanılmıştır (http 4). 1830 yılların sonlarına doğru giysilerde yaşanan değişimi Kolektif (2013:192) şöyle tarif etmektedir:

1830'ların sonlarından itibaren kıyafetler yavaşça ama daha önce olmadıkları biçimde genişlemeye; bacaklar ve ayak bilekleri ise elbiselerin altına saklanmaya başlandı. Düşük omuz çizgisi ve dar kollarla verev biçimde katlanarak omuzlara alınan şallar vücudun ön kısmının hareketini kısıtlıyordu. Korseler balina kemikleri ile sertleştiriliyor, ön kısımları da kabarık göbek bölgesini düzleştirecek şekilde sıkılıyordu. Elbise etekleri katlardan oluşmaya ve 1850'lerin başında da bu katlar kesim tarzıyla süslenmeye başladı. Arzu edilen görüntü son derece mütevazıydı (Görsel 1).

Görsel 1. Geniş karpuz kolu, etek çevresi yapay çiçeklerle süslenmiş gece elbisesi, 1830,

Pastel renklerden ve alışılmadık bezemelerden oluşan 1870'li yılların modası önceki dönemlere göre daha yumuşak ve narindir. Korsajlar kare yaka formunda, gece giysileri dikkat çekmeyen dekoltelelere sahiptir. Elbiseler kollu ve kolsuz şekilde tasarlanırken, kollu elbiselerin manşetleri dantellerle süslenmiştir (Kolektif, 2013:200). Fogg (2014:148) 1870'li yılların sonuna doğru giysilerin üretimlerinde kullanılan kumaş miktarlarının değişmesiyle kadın formunda da dikkati çeken farklılıklar meydana geldiğini belirtmektedir. Rouse (1989:115) bu durumu aşırı geniş etek modasının bu dönemde eteğin arkasına kaydırılmasına bağlamaktadır. Yazara göre bu dönemde krinolinin yerini *tarlatan* almış ve kadın giysileri fiyonklarla, çiçeklerle, fırfırlarla süslenmiş, bu stiller dönemin kadınlarının konumlarına yönelik statüsünü belirlemiştir (akt. Daldal: 2020:17). Bu dönemdeki yeni tarlatan modellerine ek olarak bir eksen üzerinde metal bantlar düzenlemesi olan "Langtry" adı verilen yeni model tarlatanlar da kullanılmıştır. Bu

tarlatanlar, kadın oturduğunda yukarı kalkma özelliğinden dolayı daha rahat ve konforlu bir kullanım sağlamıştır. Langtry tarlatan bu özelliklerinden dolayı tüm moda tarihindeki en sıra dışı icatlardan biri olmuştur (Laver, 1990:214). Fogg (2014:148) da bu detayların kadınların gündelik yaşamlarında kullandıkları giysilere de uyarlandığını ve kadın belinin daha da ince gösterilmeye çalışılarak “dışta “V” şekli alan gövde ve eteğin yatay dökümü ile vurgu” yapıldığına dikkat çekmektedir.

Laver (1990:188), 1870'lerin elbiselerinin görüldüğünden daha fazla hacimli ve lüks olduğunu ifade etse de çağdaş yazarların daha büyük bir sadeliğe dönüşü gördüklerine de dikkat çekmektedir. Yazara göre bu abartılı görünüşün altında iki icadın etkisi vardır; biri dikiş makinesi, diğeri ise anilin boyalarının tanıtılmasıdır. Dikiş makinesinin icadı kumaşlara drapenin kolaylıkla uygulanmasını, eteklerin kalça kısımlarına katların verilebilmesine olanak sunmuştur (Kolektif, 2013:200). Dereboy (2012:94)'e göre bu icat aynı zamanda hazır giyim ticaretinin gelişmesine, yeni moda pazarlama yöntemleri ile yeni mağazaların açılmasını olanak sağlamıştır (akt. Daldal, 2020:17). 1875 yılı kadın giysilerinin özelliklerini Kolektif (2013:200) şöyle tarif etmektedir:

1875 yılında koyu renk tonları kullanılmaya başlandı, korsajlar vücut üzerine daha uygun hale geldi, kalça ve bel kısmı vurgulandı. 1876 yılına gelindiğinde elbiseler, üçü bir arada presnes jüponlarından ve cuirasse adı verilen üstlerden oluşuyordu. Önceleri her tarafı kabarık olan eteklerin yalnızca arka kısımları kabarık olmaya ve kuyruk kısımları da balık kuyruğu biçimini almaya başladı. Kontrol edilmesi ve yapılması zor olan bu kuyruklar son derece dikkat çekici, seyirlik bir görüntü oluşturuyordu.

Fogg (2014:148) eteği kabartan içteki yastığın örgülü tel ile yerinde durmasının ve bu yastığın “1880'lerin ortasında, bir kez daha yukarı doğru gelerek sırtın en dar kısmında yatay bir çıkıntı” oluşturduğunu belirtmektedir. Fogg'a göre kadın formu yarım krinolin görüntüsü alarak önde düz bir görüntü oluşmuş, geniş olan etek çevresi kalça hattının arka tarafında toplanmış ve kalça hattından etek ucuna doğru kuyruk meydana getirmiştir (Fogg, 2014:148) (Görsel 2).

Görsel 2. Arka tarafı kabarıklştırılmış balık kuyruklu elbise, 1870,

Bu dönemde “Prenses stili” oldukça çeşitlidir ve en popüler olanı zaman zaman tamamen önden iliklenen, bele oturan, kısa kollu gösterişli giysi Polonez (Polonaise) ’dir. Bu dönemde ayrıca İngiliz yazar Charles Dickens’in “Barnaby Rudge” adlı romanı “Dolly Varden” elbisesini gündeme getirmiştir. Bu elbise, parlak desenli basma veya kalın pamuklu kumaştan dikilmiş, onu giyenler tarafından sevgiyle bir tür 18. yüzyıl kostümü olarak tasvir edilmiştir. Elbise alnın üstüne doğru eğilmiş bir şapka görüntüsüyle bütünleştirilmiştir. Sonrasında ise on yılın sonunda, örme bir kostüm gündeme gelmiştir. Bayan Langtry tarafından moda haline gelen 'Jersey Lily' modası 'jarse elbise' olarak tanınmıştır (Laver, 1990:193).

Fogg, yüzyılın ortasında elbiselerin becerikli bir terzinin el işçiliğini gerektiren gösterişli ve narin detaylara sahip olmasından dolayı çok sayıda üretilmediğini belirtmektedir. Yazara göre dikiş makinesinin icadıyla başlayan seri üretim süreci giysi üretimini şöyle etkilemiştir:

Seri üretimin bir sonucu olarak yeni üretim ve tüketim sistemleri ortaya çıktı; 1850’den itibaren son moda kıyafetler en fakirler dışında herkes için elde edilebilir hale geldi. Patentli 1846 yılında alınan dikiş makinesinin icadı ile moda daha da demokratikleşti. Makineler, haftalık olarak kiralanabiliyordu ve 1863 yılında ilk kez Ebenezer tarafından satılmaya başlanan patronlar ve dergilerdeki terzilik (model, moda) fikirleri sayesinde kadın tüketiciler, en son trendleri takip edebiliyordu (2014:148).

3. Kadın ve Değişim: Eğitim Hakkı

Kadınların toplum içindeki rollerini belirleyen en temel etkenlerden biri eğitimidir. Eğitimli kadın sahip oldukları hakları kullanabilir, kendisine verilmesi gereken hakları nasıl elde edeceği yönünde araştırmalar yapabilir, farklı yöntemler geliştirebilir. Bunların yanında eğitim hem toplumsal hem de bireysel manada etkin bir değişim aracı olarak toplumun sınıflarını oluşturan ve cinsiyetler arasında var olan eşitsizlikleri de minimize edecek bir anahtardır. Özellikle kadınların toplumdaki ikinci sınıf vatandaş olarak görülmelerini ortadan kaldırarak erkeklerle eşit haklara sahip olabilmelerinde eğitim son derece önemlidir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü'nden akt. Tor ve Ağılı 2015:67). "Bu tür bir öz belirlenim kadının dış dünya ile karşılaşmasında kişisel bir kuvvet geliştirmesini" sağlamaktadır (Donovan, 2005:77).

Davis (1997:132), Aydınlanma Çağı'nın ve Sanayi Devrimi'nin toplumlarda derinden değişimlerin yaşanmasını sağladığını ve bu değişimin "giyimi ve moda anlayışını" da değiştirdiğini belirtmektedir. 19. yüzyılda kadının ev ve aile içinden sıyrılıp çalışma hayatına katılması giyim özelliklerinin ve kadın bedeninin değişmesine neden olmuştur. Ancak Himam Er (2009:19) "modernlik bir açıdan evrensel kurallar dayatan tek tipli bireyler üreten bir despotizm olarak görülmüşse de estetik normların kadın bedenini sürekli yeniden oluşturma çabasına" girdiğini belirtmektedir. "Dolayısıyla çağdaş toplumda sınıf ilişkileri nasıl gelişirse gelişsin, bunlar ister daha eşitlikçi ister daha katı biçimde hiyerarşik olsun, modanın alanı da diğer gelişmelerle beraber hiç durmadan" genişletmiştir (Davis, 1997:132).

Fuller'e göre kadınların yalnızca birey olarak öz varlıklarını ve sahip oldukları yetenekleri geliştirmelerinin yanı sıra gerçek manada kim olduklarını keşfetmelerine de ihtiyaçları vardır (akt. Donovan, 2005:78). Aktaş (2013:66)'a göre kadının akli çalışmalara dâhil edilmeyerek ev işlerine yönlendirilmesi ile kilise kurallarına göre toplum içindeki görevine uygun şekilde eğitilmelerini "ötekilik" olarak değerlendirmektedir. İşte bu noktada Donovan (2005:76) "kadının dış dünyadan dayatılan kurallarla diktatörce yönetilmesi düşüncesinin aksine içten gelen kuralları izlemeyi öğrenmesi gerektiğine" dikkat çekmektedir.

Yükseköğretim, kadınların siyasal ve toplumsal haklar için nasıl mücadele edecekleri konusunda farklı bakış açıları kazanmalarında, kendilerini daha yeterli hissetmelerine yardımcı olacak en temel değişimlerin başında gelmektedir. Ancak 19. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere, Fransa ve Amerika'da kadınlar eğitimin hiçbir türünden beklendiği kadarıyla yararlanamamışlardır (Graham; Holcombe; Massey ve Moses'dan akt. Crane 2000:147). Crane (2000:147) bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Ortaöğretim bu ülkelerde 1870'ten sonra yaygınlaşmıştır. Yüzyılın başlarında, Amerikalı kadınlara açık yalnızca birkaç üniversite vardır, fakat 1870'ler ve 1880'lerde kadın üniversitelerinin sayısı – iki kadın tıp okulu ve yirmi iki hemşirelik okulu olmak üzere- hızla artmıştır. Üniversite öğrencileri her ne kadar kadın nüfusunun ve toplam nüfusun küçük bir bölümünü temsil etseler de 1880'lerde Amerikalı üniversite öğrencilerinin üçte biri kadındır. İngiltere'de 1850'lerden önce iki kadın üniversitesine rastlansa da İngiliz kadınlarının üniversite sistemindeki ilerlemeleri Amerikalı kadıninkilerine göre yavaştır. Her ne kadar 1860'larda Fransız kadınları üniversitelere kabul edilmiş olsalar da üniversite mezunu kadınların sayısı yine çok düşüktür.

19. yüzyılın ikinci yarısında toplumlarda belirli kesimlerin yaşam standartlarının gelişme gösterdiği görülmektedir. Gerçek (2006:55) “özellikle varlıkları artan kesimlerde, insanların serbest zaman aktiviteleri için daha fazla imkânlar” oluştuğuna dikkat çekmektedir. Burjuva ile belirginleşen orta kesim değişimin belirgin şekilde gözlendiği toplumsal sınıf olmasının yanında McCrone (1991:159)'ye göre “sportif devrim”in de öncüsüdür. “Kadınların özel alandan kamusal alana çıkarak çalışma yaşamında yer almasının paralelinde” (Parker'dan akt. Taşdelen ve Koca 2015:211), eğitim faaliyetleri aracılığıyla cinsiyetçiliğe dayanan sportif faaliyetlere de katılmaya başlamaları kadınların sınırlılıklarını aşmaya başlamalarının en net göstergesidir.

Kadınların eğitime dâhil olmaları ev dışına çıkma fırsatını yaratmıştır. Bu fırsatın aynı zamanda kadınlar cephesinde birbiri ardına birkaç değişimi de tetiklediği söylenebilir. Serbest zaman aktiviteleri kadınların gündelik yaşamlarında çeşitli sportif faaliyetlere katılmaları ya da denemeleri yönünde olanaklar sunmuş, sportif faaliyetler sırasında kullandıkları kostümlerin kullanılabilirlik ve rahatlık yönünden tartışılmasına yol açmış, erkeklerle özleşen bisiklet sporunun ve pantolon giysisinin kadınların da kullanımına açmıştır.

4. Sportif Faaliyetler ve Spor Modası

19. yüzyılda kadınların sokaklarda, evlerde egemen moda anlayışına göre giyinmeleri zorunlu olsa da kamusal alanlarda elde ettikleri alternatif giysilerle sembolik sınırları belirsizleştirebilmişlerdir. Yüzyılın son otuz yılı boyunca okullar, üniversiteler, sayfiye alanları gibi yerler kadınların egemen giyim standartlarından kurtulmalarını sağlamış, giyim yoluyla alternatif kimlikler keşfedecekleri çevrelerin sayısını arttırmıştır (Crane, 2000:153). Bu çevrelerin oluşmasında etkili olan şeylerden biri de sportif faaliyetlerdir.

Komşuoğlu (1986:6), kadınların ilk kez 1900'lü yıllarda sporla ilgilenmeye başladığını, Waquet ve Laporte (2011:90) da spora ilgi duyan kadınların, o spora egemen olan kostümü giydiklerini belirtmektedirler. Komşuoğlu (1986:6)'na göre ilgi duyulan spor dallarının kostümlerini kullanmak dahi modadır. Iwagami (2002:155) bu dönemde ata binmek, avcılık, tenis, yüzme, bisiklete binme gibi spor dallarına kadınların ilgi göstermesinden dolayı giysilerin de spor dallarına uygun şekilde tasarlandığına dikkat çekmekte, Waquet ve Laporte ile Komşuoğlu'nu desteklemektedir (akt. Şahin, 2016:113) (Görsel 3). Ancak tüm bu yazarların aksine McCrone (1988:219-232) 1870'li yıllarda kadınların sportif faaliyetler için diğer toplumsal durumlarda nasıl giyiniyorlarsa öyle giyinmelerinin beklendiğini ve kullanılan giysileri "yerde sürünen uzun etekler, dar korseler, arkası kabarık etekler ve geniş şapkalar" şeklinde tarif etmektedir (akt. Crane, 2000:153). Gerçek (2006:55)'e göre de spor dallarına uygun şekilde kostümler tasarlanmış olsa da bu giysiler çok da pratik ve kullanılabilir olmayıp, gündelik şehir giysilerinden farklı değildir diyerek McCrone'yi desteklemektedir. Flamant-Paparatti (1984:182) de popüler dergilerde kadınlar sportif faaliyetlerden ötürü daha az eleştiri almak istiyorlarsa zarif ve moda uyumlu giyinmeleri, dişiliklerini kaybetmemeleri tavsiye edildiğini yazmakta, Gerçek ile McCrone'ye açıklık getirmektedir (akt. Crane, 2000:156). Buna karşın genç kadınların sokaklarda olmasa da okullar ve üniversitelerde giydikleri üniformaların daha fazla sayıda kadın tarafından giyilmesi daha etkili bir alternatif giyim söylemi oluşturmuştur. Amerikan kadın üniversitelerinin açılması 1850'lerde ortaya çıkan popüler sağlık ve beden eğitimi hareketine rastladığından, üniversiteler kadınlardan beden eğitimi veya egzersiz dersleri için alternatif kostümler edinmelerini istemiştir (Crane, 2000:156).

Görsel 3. Kadınlar tenis oynarken, 1888,

Taşdelen ve Koca (2015:211) “orta ve üst sınıf kadının katılabildiği sporların başında tenis, golf ve okçuluk” geldiğini ve kadınlar açısından en popüler sporun tenis olduğunu ve erkeklerle birlikte oynayabildiklerini söylemektedirler. Yazarlara göre tenis sporu yavaş temposundan dolayı kadınlar için uygun olduğu düşünülen ilk spordur. Ancak tenis özelinde kroket, buz pateni ve golf gibi diğer spor dalları kadınlar açısından bir spor aktivitesinden çok sosyal bir faaliyet olarak görülmüştür (Bulger’den akt. Crane 2000:153). Bu sporların sosyal bir faaliyet olarak görülmesi tenis turnuvalarında egemen kostümün tek tip modelde ve beyaz renkten oluşmasına yol açmıştır (Waquet ve Laporte, 2011: 90).

Powell (1981:62)’a göre varlıklı bir kadının boş zaman aktiviteleri için uygun olan bir diğer spor da golftur. Yazara göre golf sporu sömürge Amerika’sında tanıtılmış olsa da 1890’ların başına kadar zenginler arasında popüler bir spor dalı olmamıştır (Görsel 4).

Görsel 4. Kadınlar golf sporu yaparken,

Taşdelen ve Koca (2015:211) kadın ve erkeğin birlikte oynamalarına izin verilen diğer bir spor dalının okçuluk olduğunu ifade etmektedirler. Yazarlara göre okçuluk kadınlar için “ilk örgütlü yarışma sporlarından” birisidir ve diğer spor dallarıyla kıyasladıklarında kadınlar birçok okçuluk kulüplerine üyedirler ve düzenli olarak turnuvalara katılmaktadırlar (Görsel 5).

Görsel 5. Okçuluk turnuvasında kadınlar, 1890,

19. yüzyılın ikinci yarısında bir dönem yalnızca *toplumun üst sınıfına ayrıcalıklı olan* ata binmek, bu dönemde toplumun alt ve orta sınıfları için de sıradan ve elverişli hale gelmişti (Gerçek, 2006:57). Crane (2000:154), Ewing, Schreier, Byrde, Albrecht, Farrel – Beck ve Winakor'dan yaptığı alıntılarda kadınların ata binmek için kullandıkları kostümle ilgili şu bilgileri vermektedir:

Binicilik, *üst sınıftan kadınların* meşgul oldukları ilk boş zaman faaliyetlerindendir. 17. yüzyılın ortalarında, kadınların kırsal kesimde ata binmek, yürümek ve dolaşmak için kullandıkları binici giysisi, erkeklerin o dönemde kullandıkları geniş etekli ceket taklidi, boyunda erkeklerinkine benzeyen bir kravat, başta peruka ve iki ya da üç yeri yukarı kaldırılmış bir şapkadan oluşur. Bu erkek giyim eşyalarının kabarık eteklerle ve çok sayıda jüponla kullanılmış olmaları anlamlıdır. 19. yüzyılda kadınlar erkek giyiminden alınan binici kıyafetlerini öncelikle ata binmek için kullanmayı sürdürmüşlerdir. 1850 yılının kadın terzilerinden ziyade erkek terzileri tarafından hazırlanmış, yan oturulan kadın eyerine uygun binici giysileri belden yukarıda resmi erkek takımını kopyalamış ama aşağıda kabarık ve uzun eteklerle birleşmiştir. 1880'lerde birçok kadın eteklerinin altına uzun, düz, koyu renk pantolonlar giymişlerdir (Görsel 6).

Görsel 6. Binici kostümü giyinmiş kadın, 1880,

Gerçek (2006:58) 18. yüzyıl ortalarında doktorların denizde yüzmenin sağlığı olumlu etkilediğini ve insanlara önerdiklerini belirtmektedir. Yazar, bu durumu “denize girmeye karşı yapılan dini yasaklamaları tersine çevirmek için iyi bir imkân” şeklinde yorumlamaktadır. Gerçek aynı çalışmasında, denize girme faaliyetinin toplumun yüksek sınıfları tarafından fazlasıyla rağbet gören boş zaman aktivitesi olarak tanımlamakta, Lencek ve Boskar (1989:27) da deniz kenarlarının özellikle üst sınıf için “yeni giyim ve davranış tarzlarını denemeye geldikleri moda laboratuvarları” olarak betimlemektedir (akt. Crane, 2000:155) (Görsel 7). Anlaşılmaktadır ki üst sınıftan kadınlar, pek çok spor dalını boş zaman aktivitesi altında sınırları zorlayan alanların aşılması amacıyla kullanmışlardır. İşçi sınıfı kadınlar ise dikkatleri üstlerine çekmeden, gözlerden uzak çalışma ortamlarında giysi özgürlüğünü fırsatlara çevirmeye çalışmışlardır. Toplumsal sınıfın iki farklı katmanını temsil eden pek çok kadın giysi özgürlüğü mücadelesini kendilerine ait ortamlarda kimi zaman sesli kimi zaman sessizce uygulamaya ve bedenleriyle buluşturmaya çalışmışlardır.

Görsel 7. Kadınlar denizde, 1880,

Lencek ve Bosker (1989:26-27) ile Severa (1995:415)'a göre bu dönemde kadınlardan her zaman giydikleri giysileri yani uzun kollu gömlekler, yere kadar uzanan etekler, korseler, oldukça büyük şapkalar ve eldivenler kullanmaları beklenmiştir (akt. Crane, 2000:155). Gerçek (2006:58) de kadınların özenle süslenmiş ancak yüzme sporu için kullanışsız kostümler giydiklerini belirtmiş, Lencek ve Bosker ile Severa'ya yüzme sporundaki kullanışsız giysiler noktasında desteklemiştir. Gerçek (2006:58) üst parçadan ve pantolondan oluşan yüzme giysilerinin ancak 1870'lerde giyildiğini yazsa da Crane (2000:155), Byrde, Cunnington ve Cunnington ve Brew'den yaptığı alıntılarda bu giysinin kullanımını şöyle tanımlamaktadır:

1860'larda diğer kamusal alanlarda kabul görmeyen kısa pantolonlar ve *bloomer*'lar kadın mayolarında kullanılmış ve örneğin kemerli bir ceketle giyilmiştir. (...) Byrde'nin dönemin dergilerinden birinden yaptığı alıntıya göre genç kadınlar bu kostüm içinde "güzel oğlanlar"a benzemektedirler.

Gerçek (2006:57) 19. yüzyılın sonlarına doğru kadınların sportif faaliyetlere katılımlarının genel kabul gördüğünü belirtmekte ancak kadınlar için spor giyim kavramına sıcak bakılmadığına da dikkati çekmektedir. Spor giysilerinin yanında bir gün içinde dahi pek çok giysi değiştiren kadının giysileriyle ilgili olarak Gürcüm ve Arslan (2017:1401) 19. yüzyıl kadın giysilerinin kullanım açısından çok fazla olumsuzluklara sahip olduklarını belirtmektedirler. Yazarlara göre giysilerdeki "kuyruk, drape ve büzgü gibi detaylar" giysileri ağırlaştırmakta, hareket kolaylığını sınırlandırmaktadır.

Kadınların sportif faaliyetlere katılım göstermesi giysilerde değişimi tetiklemiştir. Kadınlar yere kadar uzanan, kostümlerinin arkasındaki uzun kuyruklarla bisiklet kullanamamışlar, tenis, golf ve jimnastik gibi diğer spor dallarında zorlanmışlardır (http 1). "Giysi reformu üzerine tartışmalar pantolon eteklerin 1880'ler ve 1890'larda yeniden ortaya çıkmasını sağlamış ve spor aktiviteleriyle meşgul olan modern kadınların giydiği parçalı etek için kimi zaman yanlış biçimde "jimnastik pantolonu" (büzgülü kısa pantolon) tanımı" kullanılmıştır (Fogg, 2014:193). Gürcüm ve Arslan (2017:1401)'a göre kadınlar başlangıçta pek çok olumsuzluklar ve eleştirilerle karşılaşsalar da pek çok sportif faaliyet için giysi reformunu başlatarak günümüz kadınlarının önünü açmışlardır.

5. Kadınların Bisiklet Çılgınlığı

5.1. Bisikletin Teknolojik Tarihi

17. yüzyıldan itibaren ilk kez Avrupa'da icat edilen ve kullanılan bisiklet (http 2), 1860 yılından önce pek popüler olmamış, 18. yüzyılın sonlarına doğru kullanımı başlamıştır (Rubinstein,1977:47). Ancak mucitler iki tekerlekli ve insan gücüyle çalışan çeşitli ulaşım araçlarını 19.yüzyılın başından itibaren denemişlerdir. İlk bisikletlerde "mekanik pedal çevirme sistemi olmadığından bisiklet velocipedes (Latince "hızlı" ve "itme" sözcüklerinden) olarak adlandırılmış ve binicinin hareket edebilmesi için ayaklarıyla itmesi sistemine dayandırılmıştır" (Bopp, Sims and Piatkowski, 2018:1).

Bopp vd. (2018:1) bisiklet tekerleğinin ilk olarak ahşaptan yapıldığını ve hatta bisiklet tekerleğinden daha çok vagon tekerleğine benzediğini belirtmişlerdir. Bir kaynak ([http 2](#)) sıradan bisikletlerin ahşaptan yapıldığını ve sert kauçuk tekerleklerle sahip olduklarından dolayı da oldukça ağır olduğunu yazmaktadır. “1860'ların sonundaki bazı bisiklet modellerinde (...) demir” de kullanılmış (Url 3), “teknoloji geliştikçe çelik boru ve telli tekerlekler standart hale gelmiştir” (Bopp vd.,2018:1).

Bopp vd. (2018:1), bisikletin ayakla çalışan velosipetten, önden çekişli "eski tür bir bisiklete (boneshaker)" ve ardından yüksek tekerlekli "penny-farthing"e evrildiğini belirtmektedirler. Yazarlara göre bu bisikletler “bir büyük ön tekerleğe ve bir küçük arka tekerleğe sahip tasarımlar” olduklarından oldukça dengesizdir. Bir kaynak da ([http 2](#)) yoldaki en ufak tümsek veya delikte birçok sürücünün gidon üzerinden ileriye doğru uçtuğunu ifade ederek tekerleklerden kaynaklı dengesizliğin yarattığı sonucu ortaya koymuştur.

Bopp vd. (2018:1), erken dönem bisikletlerin pahalı ve tehlikeli olduğunu fakat “genç, varlıklı, heyecan arayan erkekler için pahalı bir hobi” olduğunu belirtmektedirler. Yazarlara göre bu olumsuzluklar halkın bisiklete olan ilgisini de azaltmış, yüksek tekerlekli bisikletler “kültürel algılar nedeniyle erkeklerin bisikleti” haline gelmiştir. Ancak Rubinstein (1977:47) 1870'lerde bisikletin bir kesim aristokrat çevresinde orta sınıf erkeklerin eğlencesi haline geldiğine dikkat çekmektedir.

“Yüksek tekerlekli bisikletler 1880'lerde boyut ve popülerlik açısından” önemli hale gelmiş, büyük ön tekerlek vitesten önce bir sürücünün biraz hız kazanmasına imkân vermiştir ([http 3](#)). Teknolojik gelişme “bugün bisikletler için standart olan mekanik zincir tahrikli bir aktarma organı içerecek şekilde ilerlemiş ve bu araçlar (ayakla çalışan velosipetle arasındaki farkı ayırt etmek için) “bisiklet” olarak adlandırılan ilk araçlar” olmuştur (Bopp vd., 2018:1). 1880-1890'larda geliştirilen, aynı boyutlarda iki tekerleğe sahip ilk gerçek bisikletler, yalnızca üst sınıflar için bir spor olarak görüldüğünden, bisiklet üreticileri yeni bisikleti pazarlayabilmek için “güvenli bisiklet” olarak tanımlamışlardır (Bopp vd.,2018:2). Güvenli bisiklet, sıradan olarak ifade edilen yüksek tekerlekli Penny-farthing'e göre daha güvenli olduğu için bu adı almıştır ([http 2](#)). “Güvenli bisiklet, direksiyon için kullanılan ön tekerlek ve güç için pedallara bir zincirle

bağlanan arka tekerlek olmak üzere iki tekerlekten oluşmuştur. Tekerlekler fren düzenine ve kauçuk lastik özelliklerine de sahiptiler” (Bopp vd.,2018:2). Güvenli bisikletlerin eşit boylardaki tekerlekleri, sürüşü daha konforlu hale getirerek sürücüyü o dönemlerde yaygın olan zorlu yollardan korumuş, daha dengeli bir yapı sağlayarak fren sistemini kolaylaştırmıştır. “İçi boş çelik borudan yapıldığı için çerçevesi de çok daha hafifletilmiştir” (http 2). Bu durum “elmas biçimli çerçeve, hava dolu iç lastikler ve dişlilerle birlikte bisikletlerin standartlaştırılmasını” da sağlamıştır (http 3).

5.2. Bisikletin Sosyal Tarihi

19. yüzyılın sonlarında yalnızca birkaç yıl boyunca bisiklet çok popüler olmuştur (http 3). Bisikletin tarihi de pek çok toplumsal hareketler veya devrimler gibi sosyal meseleler, siyasi hareketler ve zamanın kültürel gelenekleri ile iç içe geçerek yaşanmıştır (Bopp vd.,2018:3). Genel olarak bu dönemde bisiklet “modernitenin (...) ve bağımsız hareketliliğin ifadesi” olarak görülmüştür (Bopp vd.,2018:5).

Bir atın bakımıyla kıyaslandığında çok daha kullanışlı olan bisiklet, insanların diğer ulaşım araçlarında yaşadığı birçok zorluğu ortadan kaldırmıştır (http 3). 19. yüzyılın sonlarında güvenli bisikletler halkın büyük çoğunluğu tarafından erişilebilir hale gelmiş, hatta uygun fiyatlı ilk kişisel ulaşım aracı olmuştur (Bopp vd.,2018:3). Hobi ve spor aktivitesi olmaktan sınırlanmış bisiklet, erkeklerin ve kadınların bireysel olarak hareket edebilme araçları olmuş, kırsala veya kasabalar arası seyahat aracı olmuştur (http 2).

Bisiklet kadın ve erkekler için uygun bir ulaşım ve eğlence yöntemi haline gelmiş, kadın ve erkeklerin yeni icatlara merak duymalarını ve heveslenmelerini sağlamıştır (Rubinstein, 1977:47). Bu açıdan bisiklet kadınlar tarafında oyunu değiştirerek (http 3) “hareketlilik, giyim ve kamusal alana katılımı daha fazla özgürlük için bir araç olarak görülmeye başlanmıştır” (Bopp vd.,2018:5).

Rubinstein (1977:47) bisikletin popüleritesinin yalnızca ekonomik ve teknolojik değişimlerden kaynaklanmadığını, sosyal etkenlerin de bu süreçte etkili olduğunu belirtmektedir. Güvenli bisikletler, kadınlara 1880'lerde erkeklerin sahip olduğu kişisel hareketliliği sağlayarak evden veya eşten bağımsız kalmalarını, sosyal faaliyetlere katılmalarını,

istediği gibi gelip gitmesi için bir ata ihtiyaç duymamasını sağlamıştır. Kadınların kimliğini şekillendirmiş, toplumdaki görünürlüklerini kelimenin tam anlamıyla artırmıştır (http 3). Güvenli bisikletler kadınlara bireysel özgürlük sağlayarak, refakatçi olmadan, kendi başlarına dolaşabilmelerini sağlamıştır (http 2) (Görsel 8).

Görsel 8. Schenectady /New York Bölgesi kırsalında bisikletli kadınlar, yaklaşık 1900,

“Bisiklet aynı zamanda toplumun çoğu üyesinin erişebildiği ilk ucuz kişisel ulaşım aracı olduğundan 19. yüzyılın eşitlikçi toplumsal hareketlerinde de etkili olmuştur. Bisiklet o zamanlar birçok kişi tarafından demokratikleştirici bir güç olarak görülmüş ve herkes için erişimi iyileştirme yeteneği nedeniyle “büyük dengeleyici” olarak adlandırılmıştır” (Bopp vd.,2018:3).

Bisiklet çılgınlığının “Amerika Birleşik Devletleri'nin ulaşım sistemi üzerinde derin bir etkisi” olmuş, milyonlarca Amerikalının yeni bir şekilde hareket etmesini” sağlamıştır (http 3). Ancak bu yenilik insanları bireysel hareketliliğe yöneltmiş, toplu taşımayı tercih etmemelerine yol açmıştır (Bopp vd.,2018:3). “Pnömatik lastikli güvenli bisikletlerle bisiklet sürmek ilk olarak Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde” popüler olmuş, İngiltere onları yakından takip etmiş, zamanla da Avrupa'nın geri kalanında bir çılgınlık haline gelmiştir (Rubinstein, 1977:49).

5.3. Bisikletle Gelen Giysi Reformu

Pendergast (2004, cilt 4: 807) Batı Tarihi'nin büyük bir bölümünün kadın giysilerinin erkek giysilerinden farklı olduğunu ve toplumların cinsiyetlere göre giyinmesiyle ilgili oldukça katı kurallar koyduklarını belirtmektedir (akt. Kozbekçi Ayrancı ve Kaplan Bağcı, 2018:934). Ancak 19. yüzyılda toplumun farklı katmanlarındaki tüm kadınlar var olan sıkı giyim kurallarını değiştirmeye yönelik girişimlerde bulunarak kabarık, sıkı ve ağır giysilerden kurtulmaya çalışmışlardır.

Laver (1990:202) bu yüzyılda sporun oldukça öne çıktığını, her türlü sporun fazlasıyla ilgi gördüğünü belirtmektedir. Kadınlar spor aktivitelerini giysilerinin rahat ve kullanışlı hale dönüştürülmesindeki en etkili yol olarak görmüşler ve giysilerini pratik, sağlıklı ve kullanışlı hale getirmeyi amaçlamışlardır (Crane, 2000:149). Bunun için öncelikle “davranış ve giyim konusunda Victoria standartlarına hapsedilmiş kadınlar kuralları çiğneyerek evlerinden dışarı çıkmışlardır” (http 3). Boş zaman aktiviteleri olarak nitelendirilen spor türleri kadın gardiroplarının yavaş ancak etkili şekilde değişmesine imkân sağlamıştır. Laver (1990:211) bu yeni durumun gençler ve kadınlar üzerindeki yansımalarını “yeni bir özgürlük nefesi” olarak tarif etmiştir. Laver’a göre hem spor hem de sıradan giysiler “savurganlığı sembolize” ettiğinden, bu yeni süreç aynı zamanda “Victorian Çağı'nın da sona ermek üzere olduğunun” açık ve net bir göstergesidir.

19. yüzyılın ilk ve orta dönemleri kadınların erkeklerle bütünleşen önemli bazı hakları kazanabilmesi amacıyla yoğun ve kapsamlı mücadelelerle geçmiştir. Oy kullanma hakkı, yasalarda reform istekleri, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi pek çok mücadele kadınların ev dışına çıkarak sokaklarda hak mücadelelerine girmelerine neden olmuştur. 19. yüzyılın son birkaç yılı ise yavaş ancak etkili bir şekilde kazanılan hakların toplumsal ve aile yaşamına dâhil edilebilmesi mücadelesiyle geçmiştir. Elde edilen küçük ancak etkisi büyük haklar yüzyılın sonlarına doğru kadınları erkeklerle özdeşleştirilen pek çok faaliyeti yapabilecek konuma getirmiştir. Kadınların eğitime ve sportif faaliyetlere katılımları kadın giysilerinde esnekliği sağlamış, bisikletin kadınlar arasında bir spor aktivitesi olarak kullanılmaya başlanması erkek giysisi olan pantolonların kadın bedeniyle buluşmasına fırsat yaratmıştır.

Kadınların evlerinin dışına çıkmaya başlamalarının en etkili yansıması bisiklet pazarının hızla büyümesi olmuştur (Bopp vd.,2018:5). Yazarlara göre bisiklet üreticileri bu dönemde aktif olarak pazar paylarını genişletmek için daha hafif, konforlu ve daha ucuz bisikletler yapmaya odaklanmışlardır. Bisiklet üreticilerine göre pazarı büyütmenin en etkili yolu 19. yüzyıl kadınlarının giymesi beklenen “uzun eteklere uyum sağlayacak uygun çerçeveli bir bisiklet” sunmak olmuştur. Bunun üzerine bisiklet üreticileri 1880’li yıllarda üç tekerlekli bisikletler üretmiş olsalar da bu bisikletler kadınlar açısından hoş karşılanmayan erkeksi bir faaliyet olarak

yorumlanmıştır (http 3). Modaya uygun giyinmenin önemli olduğunu vurgulayan toplumsal sınıf, bisikleti reddederek “tekerlekli kadınlar” terimini ortaya atmıştır. Tüm eleştirilere rağmen bisiklet kullanan az sayıda kadın tekli veya tandem bisiklet kullanarak istekli ve cesaretli olduklarını ortaya koymuşlardır (Rubinstein, 1977:47).

Sportif faaliyetlerle başlayan giysi reformu bisikletin hayata katılmasıyla süreci desteklemiştir. “Giysi tarihinde bifurcated garment olarak ifade edilen giysiler arasına giren pantolon” (Himam, 2013:95) “aslında halk kökenli bir giysidir” (Bard, 2010:7). 19. yüzyılın başlarına kadar “Avrupa’da giyilen, genel olarak belden ve dizden büzgülü golf pantolonuna benzeyen bir çeşit kısa pantolon olan giysiler “külot” olarak” adlandırılmıştır (Bard, 2010:7).

1920’lere kadar kadınlar için pantolon asla kabul edilebilir ve giyilebilir bir giysi türü olmadığından kadınlar pantolonu denize girerken ve evlerinde kullanmışlardır (Worsley, 2018:42). Bunun nedenini Pendergast (2004, cilt 4:807), pantolonun Avrupa kültüründe erkeklerle ve erkeklikle ilişkilendirilmesine bağlamaktadır (akt. Kozbekçi Ayrıncı ve Kaplan Bağcık 2018:935). Bard (2010:96) da “erkek pantolonunun taklit edilmesi ve kadın/erkek sınırlarının kaldırılması söz konusu değildir” diyerek Pendergast’ı giysi sınırları noktasında desteklemektedir. Pendergast ve Bard’ın aksine Worsley (2018:42) toplumda “yalnızca çizgi dışı olanların” pantolonu sokakta giymeye cesaret ettiklerini belirtmekte, toplumda ayrık bir kesimin de var olduğunu vurgulamaktadır. Waquet ve Laporte (2011:76) da külot giysisinin etek ya da kabarık pantolon biçimindeki versiyonunun 20. yüzyıl başında bazı kadınlar tarafından, erkeklerin karşı çıkışı olmadan, benimsendiğini belirtmektedirler. Yazarlara göre bunun nedeni, pantolonun boş vakitler için uygun bir giysi olmasına ve kadınların sportif faaliyetlerde tercih etmelerine bağlamaktadırlar (Görsel 9).

Görsel 9. Jimnastik Oyunları, Charlestown High School, Amerika-Boston, 1893,

Külöt pantolonların farklı bir kullanımı yine 19. yüzyılda ilk kez Amelia Jenks Bloomer tarafından uygulanmıştır. Bloomers Giysisi olarak bilinen pantolonlar kadınlar için “giyilmesi imkânsız bir giysi” (Himam, 2013:95) olsa da 18. ve 19. yüzyılda “yüksek sınıflar tarafından” benimsenmiştir (Bard, 2010:7). Her ne kadar Bloomers sonraki yıllarda kendini unutturmuş olsa da yüzyılın ilerleyen dönemlerinde yeniden gündeme gelmiştir (Kutlu Yapıcı, 2018:1197). Eğitim hakkı, spor faaliyetlere katılma ve bisiklet, unutulmuş Bloomers giysisini yeniden gündeme getirip kullanılmasını sağlayan en önemli toplumsal değişimler olarak değerlendirilebilir (Görsel 13).

Görsel 10. Genç bir kadın pantolon etek giymiştir, yaklaşık 1897,

Crane (2000:157) bisikletin 1890’ların giyim reformu üzerindeki etkisini yeni bir spor dalı olmasına ve bir erkek faaliyeti olarak tanımlanmamasına bağlamaktadır. Laver (1990:204) kadınların bisiklet sporunda kullanmaya başladıkları Bloomers giysisi ile erkeklere ait olan “golf pantolonlarını” bisiklet sporuna uyarlamalarını ve “yeni bisiklet sporu için tasarlanan dar diz üstü pantolon, çok dar askeri görünümlü bir ceket ve küçük bir asker kepinden oluşan olağanüstü kostümü” Laver (1990:208) şöyle açıklamaktadır:

Şu ana kadar bisiklet son derece popüler hale gelmiştir. Arkadaki etekle bisiklet sürmek imkânsız olduğundan bu bir tür çatallı giysinin [bifurcated garment] giyilmesini kaçınılmaz hale getirmişti. Bölünmüş etekler bir çözümdü ve dahası bol golf pantolonları 'bloomers' olarak adlandırıldı. Neredeyse 1850'lerin orijinal bloomer kampanyası kadar [golf pantolonları ve bölünmüş etekler] heyecan yaratmıştı. Golf pantolonları ve bölünmüş etekler basında alay konusu olmuş ve kürsüde kınanmıştır ancak hepsi boşunadır, genç kadınlar onları giymeye devam etmişlerdir. Gerçekten de her türden doğa sporlarına yönelik yeni coşku genel olarak daha rasyonel giysiler giymeyi gerekli kılmış ve etek, ceket ve 'şömizye bluz' dan oluşan özel dikim takım elbise için yeni bir moda var olmuştur. Tuhaf olan şudur ki kadınlar açık hava etkinliklerine girdiklerinde erkek şapkaları ve erkeklerin sert Beyaz yakalarını giymekte ısrar etmişlerdir. Kadın spor kıyafetleri genelde ağır, ev örgüsü veya tüvit kumaştan yapılmış ve renkleri genellikle koyudur.

Yüzyılın sonlarına doğru bisikletin popüler olması “kadınların daha önce marjinal alanlarda kullanılan giysileri kentsel ve kamusal alanlarda kullanmaya” başlamalarını sağlamıştır (Crane, 2000:315). İlk bisiklet kullanıcıları kullanışlı olmasından dolayı pantolon eteği tercih etmiş (Worsley, 2018:42) olsalar da bisiklet aslında kadınların korse içine sıkıştırılan bedenlerinin özgürlüğe kavuşmasındaki kurtuluş yolu olmuştur (Taşdelen ve Koca, 2015:212). “Bisiklet kıyafetlerinin daha işlevsel ve rahat tasarımları sayesinde birçok kadın uzun eteklerini ilk kez evde bırakarak kadınlar için bir kıyafet devrimine” yol açmışlardır (http 2). Bisiklet, kadınların uzun, ağır ve yoran elbiselerden, krinolinden kurtulmalarını sağlayarak akılcı giyim hareketlerini desteklemiştir. Güvenli bisikletler, etek boylarını kısaltmış ve en ayırık kadınların erkeklerin pantolonlarını anımsatan pantolonlardan giymelerini sağlamıştır (http 3) (Görsel 12).

Görsel 11 (soldan sağa). Kadın bisiklet şapkası, bisiklet pantolonu, bisiklet eteği, bisiklet pelerini ve bisiklet ayakkabısı,

Vertinsky (1994:70) bisikletin önemini “kadınların özgürleşmesi” şeklinde belirtmektedir (akt. Taşdelen ve Koca, 2015:212). Crane (2000:158), Fransız giyim tarihçesi Monier’den yaptığı alıntıda bu gelişmeyi kadınlar açısından şu cümlelerle vurgulamaktadır:

Bisikletin “özgürleşmenin sembollerinden biri” haline gelmesi kadının spor giysilerine karşı tutumunu tamamen değiştirmiştir. Bu ünlü bisiklet aslında hala giyime, kadınların giydikleri pantolonlara, kadınların özgürleşmelerine ve fiziksel özgürlüklerine ilişkin modern düşüncenin uyandığı anı belirleyen bir nesne olarak görülür.

Waquet ve Laporte (2011:90) külot ya da golf pantolonlarının modaaya uygun olarak evrim geçirerek Fransa ve İngiltere başta olmak üzere bütün Avrupa'da ve Amerika'da standart olan pantolonla yer değiştirmeye başladığını belirtmektedirler (Kozbekçi Ayrancı ve Kaplan Bağcı, 2018:934). McCrone (1988:220-21) ve Gernsheim (1963:72)'a göre İngiltere ve Fransa'daki giysi reformu hareketleri Amerika'daki kadar belirgin olmamıştır (akt. Crane, 2000:151). Gernsheim (1963:80-81) da İngiltere'deki kadınların "bisiklete binecekleri sırada her bir bacağı çevreleyerek pantolon biçiminde düğmelenebilen özel bir etek çeşidi" giydiklerini belirtmiştir (akt. Crane, 2000:158). Giyim tarihçilerine göre İngiliz kadınları yüzyıllar boyunca pantolonu kısa ve uzun boylarda, erkek şapkaları ve ceketlerle birlikte kullanmışlardır (Crane, 2000: 159).

Fransa da ise çok az kadın sportif faaliyetlere katılmış olsa da kadın bisikletçiler pantolon eteği hemen benimsemişlerdir (Crane, 2000:158). Davray-Piekoek (1990:46), güvenli bisikletin icadından sonra İçişleri Bakanının kadınların pantolonu yalnızca bisiklete binerken kullanabileceklerini ifade etmiş ancak "Fransız modacılarının sıradan faaliyetler için pantolon etek önermeleri" tartışmaları devam ettirmiştir (akt. Crane, 2000:158). Bu olumsuz tutumlara karşılık "efsanevi Fransız aktris Sarah Bernhardt 19. yüzyılın sonlarında sahneye cesur bir biçimde pantolonla çıkmıştır" (Worsley,2018:42) (Görsel 12).

Görsel 12. Sarah Bernhardt, 19. yüzyıl sonları,

Kidwell ve Christman (1974) ile Severa (1995) "Amerikan kadın giyiminin 19. yüzyılda demokratikleştiğini" öne sürseler de Jensen (1984:8) bunun "işçi sınıfından çok orta sınıf Amerikalı kadınlar için elverişli hale geldiğini" savunmaktadır (Crane,2000:99). "Amerika'da

bisikletin giderek daha popüler olduğu iki yıl (1895–97) boyunca golf pantolonlar geniş çapta kullanılmış, sonrasında hızla yok olmuştur” (Sims’den akt. Crane 2000:157).

Tüm pantolon modelleri kadınların daha sağlıklı ve kolay bir yaklaşımla giyinmelerini sağlamıştır (Gerçek, 2006:55). “İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya’da milyonlarca kadın işçi pantolonla” çalışmış ve bir süre sonra bu giysiler sıradanlaşmaya başlamıştır (Waquet ve Laporte, 2011:76). Crane (2000:159), orta sınıf kadınlarının gözlerden uzak çalışma alanlarında erkeklerle özdeşleşen giysileri veya aksesuarları kullandıklarını belirtmektedir. Ayrıca 19. yüzyılın son otuz yılında kadınlar, okulları, üniversiteleri, deniz kıyıları ve yazlık bölgeleri egemen olan giyim kurallarından kurtulmanın mekânları olarak değerlendirmişlerdir (Crane, 2000:153). Ancak pantolon giysisini “maskülenliğin bir parçası olduğunu düşünen” erkekler bu duruma karşı çıkarak “kadınların pantolon giymeyi istemeleri, erkek gibi olmak ve erkeklerle aynı haklara sahip olmak istedikleri” noktasında itirazlarına devam etmişlerdir (Collins’den akt. Kozbekçi Ayrancı ve Kaplan Bağcı 2018:934).

SONUÇ

Toplumsal yapı içinde taşıdığı veya bulunduğu statü, kadınları belirlenmiş giysi otoriteleri ile karşı karşıya bırakmış, giyim kurallarına kadınların itiraz etme hakkını ellerinden almıştır. Kadınlar ataerkil ev ve aile yaşamında kendilerine çizilen alanın dışına çıkmamışlar veya çıkmaya cesaret edememişlerdir. Dünyanın farklı ülkelerinde yaşanan ve etkileri kendi ülke sınırları içinde kalamayan pek çok olay veya durum dünyanın geri kalan ülkelerinde de geri dönülemez değişimlerin başlamasıyla sonuçlanmıştır.

19. yüzyıl kadın hareketlerinin ve kadın haklarının elde edilmesinde oldukça önemli bir yüzyıldır. Bu yüzyılda kadınlar, modernizmin de etkisiyle çalışma hayatına katılarak pek çok konuda temel hak ve özgürlük mücadelesine girmiştir. Bu mücadelelerden belki de en önemlisi eğitim hakkıyla gelen yükseköğrenime dâhil olmadır. Yükseköğrenim, beraberinde evlere hapsolan kadınların şehirde, kırsalda ve kamusal alanda rahatça hareket edebilmelerini sağlamıştır. Bu hareketlilik beraberinde erkeklerle özdeş çeşitli spor dallarına katılmalarının da önünü açmıştır. Sportif faaliyetler aynı zamanda kadınlardan ayrıştırılan alanların da ortadan

kalkmasını sağlamış, kadınları görünür kılarak varlıklarını kabul ettirmiştir. Bu sürece katılan pek çok kadın kınanıp eleştirilse de amaçlarından ve ilerledikleri yoldan geri dönmemişlerdir.

Kadınların uğraştıkları ilk spor dalı olan tenis, beraberinde golf, okçuluk, ata binme ve denize girme faaliyetlerinin de adım adım yapılmasını sağlamıştır. Kadınlar tenis, okçuluk, golf sporlarının kabul görmüş kostümlerinde değişikliği çok zorlamamışlar ancak ata binme ve denize girme faaliyetlerinde pantolonu kısmen de olsa bedenleriyle buluşturmaya başlamışlardır. Bu spor dallarının yanı sıra bisiklet, giysi reformunu tetikleyen en etkili sportif aktivite olmuştur.

Bu yüzyılda erkeklerin tekelinde bir ulaşım aracı olarak yaşama katılan bisiklet, değişime çabalayan kadınlar sayesinde öncelikle bir spor aktivitesine dönüştürülmüş, egzersiz amaçlı kullanılmıştır. Ancak zamanla özellikle bireysel hareketlilik sağlamasıyla dikkatleri üzerine çeken bisiklet ilk amacından kısmen de olsa uzaklaşarak kadınların bireysel hareket etme aracı olmuş, kadınların ülkelerin her yerinde olmasını sağlamıştır. Bu bağımsızlık ise kadınların diğer hak ve özgürlükleri elde etmelerinde fiziksel mesafeleri kısaltmış, kadınların bir araya gelmelerini kolaylaştırmıştır.

Bisiklet sporu kadınların sportif faaliyetlerde ve kapalı alanlarda kullandıkları pantolon giysisini de gündelik yaşama dâhil etmelerini sağlamıştır. Katı giyim kurallarının içine yerleştirilen kadın bedeni bu iki ana değişim unsuruyla birlikte hareket kolaylığı sağlayan ve bir erkek giysisi olan pantolonu kadınların da kullanabileceği bir giysi haline dönüştürmüştür. Toplumun her kesiminde yer alan kadınlar, kimi zaman cesurca gözler önünde, kimi zamansa görünmez alanlarda bu giysinin sağladığı hareket ve kullanım kolaylığını değerlendirmişlerdir. Zor ve yıpratıcı bir kadın yüzyılı, günümüz kadınlarının konfor, sağlık, kimlik ve özgürlük mücadelesinde başrolü oynamıştır.

KAYNAKÇA

Aktaş, G. (2013). "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30, Sayı:1, s.53-72.

Bard, C. (2010). *Pantolonun Politik Tarihi*, çev. İsmail Yerguz, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bopp, M., Sims, D. ve Piatkowski, D. (2018). "The Bicycle: A Technological and Social History". Bicycling for Transportation.

Cihan, E. Z. (2018). "Modernleşme ve Kadın", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (KÜSBD)*, Cilt:8, Sayı:1, s.269-280.

Crane, D. (2000). *Moda ve Gündemleri Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*, çev. Özge Çelik, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çiçek, A. Cem, Aydın, S. ve Yağci, B. (2015). "Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi KAÜ İİBF Dergisi*, Cilt:6, Sayı:9, s.269-284.

Daldal, İ. (2020). *Kraliçe Viktorya Dönemi Giysilerinin Günümüz Kadın Modasına Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü.*

Davis, F. (1997). *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev. Özden Arıkan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Donovan, J. (2005). *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek ve Fevziye Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Fogg, M. (2014). *Modanın Tüm Öyküsü*, çev. Emre Gözğü, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Gerçek, M. (2006). *Fransız Devrimi'nden İtibaren Sanayi Devrimi, I.ve II. Dünya Savaşları ve Sovyet Devrimi'nin Avrupa Kadın Giyimi Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekstil ve Moda Tasarımı Ana Sanat Dalı.

Gürcüm, B. Hatice ve Arslan, A. (2017). "19. Yüzyıl Süfraj Hareketinde Sessiz Direnişin Sembolü Olarak Reform Kıyafeti" *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, Cilt:6, Sayı:32, s. 1385-1411.

Himam Er, F. Dilek (2009). "Tasarı Bedenler", *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s.17-24.

Hilmam, F. Dilek (2013). "16. Yüzyıl Giysi Tarihi Yazımı Üzerine: Giysilerde Doğu- Batı Etkileşimi, Egzotizm ve Güç", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29, s. 91-116.

İşbilen, A. (2007). "Moda Tasarımında Anlatı ve Kültürel Kaynakları", 38.ICANAS Uluslararası Asya ve Afrika Çalışma Kongresi, 10-15 Eylül, Ankara, s.353-366.

Kolektif (2013). *MODA Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*, çev. Duygu Özen, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Komşuoğlu, Ş. (1986). *Resim II- Moda Resmi ve Giyim Tarihi*, Ankara: MEGSB.
- Kozbekçi Ayrancı, S. ve Kaplan Bağcı, A. (2018). "Kadınların Pantolon Giyme Eğilimleri ve Günümüzde Tasarım Sektörüne Etkisi: İstanbul Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:11, Sayı:57, s.932-945.
- Köse, H. (2007). "Kültürel/Siyasal Bir Kimlikleşme Aracı Olarak Giyim-Kuşam Modası", 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Afrika Çalışma Kongresi, 10-15 Eylül, Ankara, s.457-472.
- Kutlu Yapıcı, N. (2018). "Kültürlerarası Etkileşim Faktöründe Giyim: Amelia Bloomer- Türk Elbise", *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, Cilt:4, Sayı:13, s.1192-1199.
- Laver, J. (1990). *Costume & Fashion*. New York: Thames and Hudson Inc.
- Önder Erol, P. (2016). "Modernite Projesinin Kökenleri, Dinamikleri ve Sonu", *Sosyoloji Dergisi*, Sayı:33, s.49-66.
- Özdemir, U. (2003). "Türkiye'de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi", *Köprü Dergisi*, Sayı:84, s.51-83.
- Powell, B. R. (1981). *Women and Sport in Victorian America*, U.S.A: Dissertation in University of Utah.
- Sallan, S. ve Boybeyi, S. (1994). "Postmodernizm-Modernizm İkilemi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, Cilt:15, s.313-323.
- Şahin, Y. (2016). "19. Yüzyıl Türk Kadın Giyiminde Avrupa Modasının Etkileri- Bedenle Yüzleşme", *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Sayı:9, Cilt:1, s.106-122.
- Rubinstein, D. (1977). "Cycling in the 1980s", *Victorian Studies*, Vol:21, No:1, s. 47-71.
- Taşdelen, P., Koca, C. (2015). "Viktorya Dönemi İngiltere'sinde Kadın Bedeni Politikaları ve Kadınların Spora Katılımı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:1, s.205-214.
- Tez, Z. (2008). *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Tor, H. ve Ağılı, E. (2016). "Kadın ve Eğitim", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, No:09, s.67-74.
- Yıldırım, M. (2009). "Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, s.380-397.

Waquet, D. ve Laporte, M. (2011). *Moda*, çev. Işık Ergüden, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Worsley, H. (2018). *Modayı Değiştiren 100 Fikir*, çev. Begüm Başoğlu Öner, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

http 1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kad%C4%B1n_hareketi, Erişim tarihi: 19.02.2021.

http 2: <https://www.mnopedia.org/event/bicycling-craze-1890s>, Erişim tarihi: 08.04.2021.

http 3: <https://www.si.edu/stories/19th-century-bicycle-craze>, Erişim tarihi: 08.04.2021.

http 4: <https://tekstilbilgi.net/19-yuzyilda-avrupada-giyim.html>, Erişim tarihi: 02.01.2023.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1. <https://tr.pinterest.com/pin/300896818846423508/>, Erişim tarihi: 03.07.2018.

Görsel 2. <https://tr.pinterest.com/pin/488710997059018556/>, Erişim tarihi: 03.07.2018.

Görsel 3. <https://tr.pinterest.com/pin/290904457154794942/>, Erişim tarihi: 23.07.2018.

Görsel 4. <https://tr.pinterest.com/pin/299207968966244574/>, Erişim tarihi: 23.07.2018.

Görsel 5. <https://tr.pinterest.com/pin/192740059023776558/>, Erişim tarihi: 24.07.2018.

Görsel 6. <https://tr.pinterest.com/pin/559220478722626859/>, Erişim tarihi: 26.07.2018.

Görsel 7. <https://tr.pinterest.com/pin/43628690119716122/>, Erişim tarihi: 26.07.2018.

Görsel 8. <https://www.webstermuseum.org/wheels.php>, Erişim tarihi: 11.04.2021.

Görsel 9. <https://tr.pinterest.com/pin/476537204306583593/>, Erişim tarihi: 11.07.2018.

Görsel 10. <https://tr.pinterest.com/pin/471048442248600782/>, Erişim tarihi: 22.05.2019.

Görsel 11. <https://www.mnopedia.org/event/bicycling-craze-1890s>, Erişim tarihi: 08.04.2021.

Görsel 12. <https://tr.pinterest.com/pin/308074430754735528/>, Erişim tarihi: 20.05.2019.